БИБЛИОТЕКА
РЕСПУБЛИКИ ТЫВА
им. А.С.ПУШКИНА

1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

№87
(19277)
2019 чылдың
август 6
вторник

Хүннүң үнери — 04:43
Ажары — 20:26
Хүн дурту — 15:43

Садар өртээ хостуг (12+)

Күштүглерниң оюну

«ШЕРИГ РАЛЛИ» АрМИ-2019 БАЙЫРЛЫГ АЖЫДЫЫШКЫН

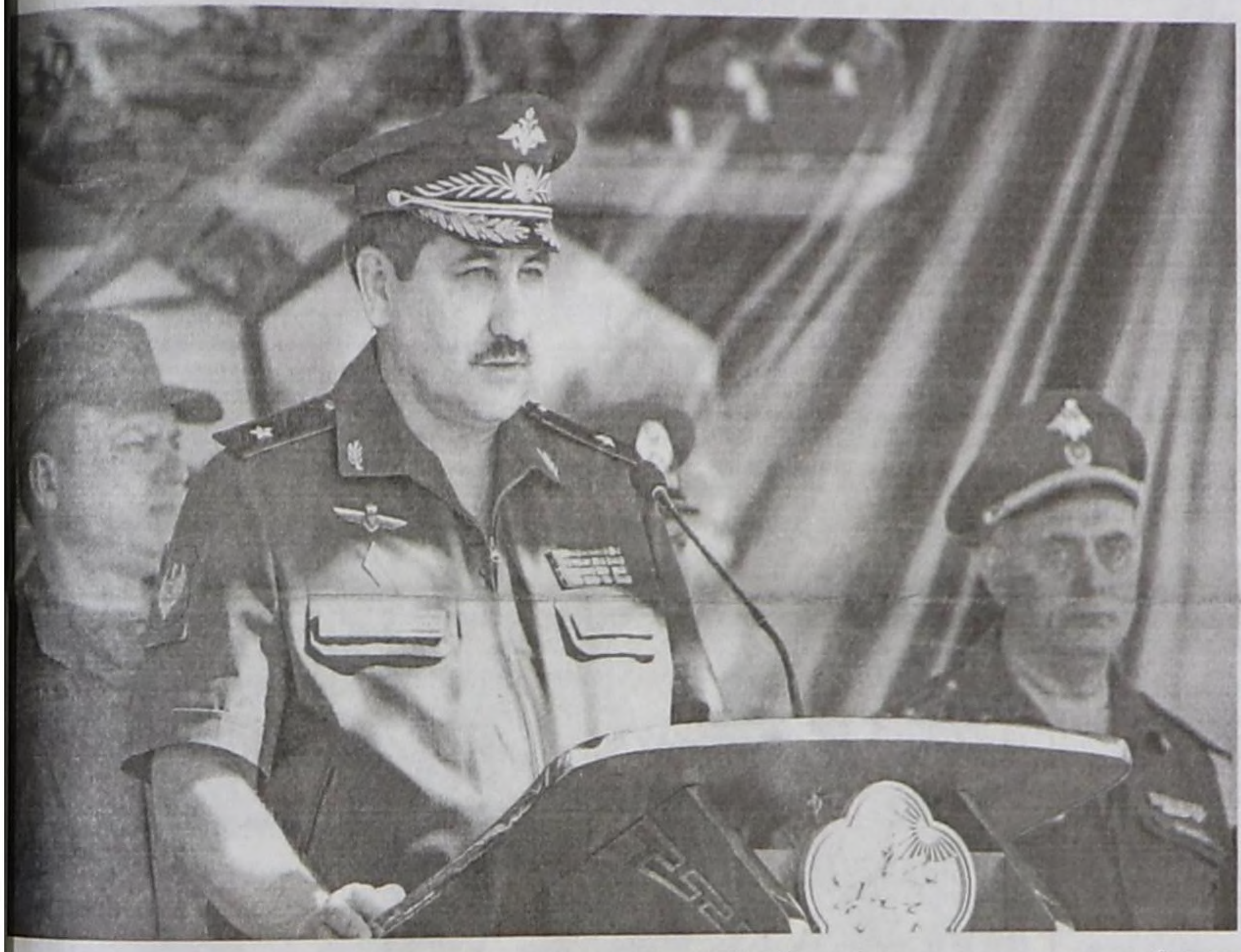

Август 4-те эртенгиниң 10 шакта Арат шөлүнге «Шериг ралли» АрМИ-2019-туң байырлыг ажыдыышкыны болган. Россия Федерациязының, СНГ чурттары Узбекистанның, Белоруссияның, Балкан чартык ортулукта күрүнелерниң бирээзи Сербияның болгаш Кыдаттың командаларының шериг чолаачыларның, механиктерниң, танкистерниң аразындан эң тергииннери бо мөөрейге киржири-биле чедип келген.

Россия Федерациязының чыынды командазы тиилелгеже кол кордакчы кылдыр санадыр. Барыын шериг округундан келген адыгжы Евгений Никулин «ШЕРИГ РАЛЛИНИҢ» 2 дакпыр тиилекчизи. Эрткен чылын Тывадан шериг эрттирип чеде берген тыва механик чолаачы Ян Баяндай-биле шериг оюннарының тулган тиилекчилери болганнар. Оларның киришкен түннели шериг оюннарының рекордтар номунче безин киир бижиттинген.

(Уланчызы 2-ги арында).

Хүннүң медээлери

МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИ

Республиканың девискээринге үргүлчүлелдиг сүгүр чаъстарның түңнелинде, бо хүннерде мал чемин белеткээр чогуур сиген үнүп келген. Ниитизи-биле 1930 кижиден тургустунган 173 бригаданы сиген кезилдезинче хаара туткан. Август 3-түң байдалы-биле алырга, бүгү республикада 8567 тонна мал чемин белеткээн. Оон иштинде чайгаар үнген сиген – 7324 тонна, тарымал сиген 1243 тонна болган. Эң хөй мал чемин хуузунда дузалал ажыл-агыйлыг кижилер – 62 хуу азы 5303 тонна, арат фермер ажыл-агыйлар – 225 тонна азы 26,2 хуу мал чемин белеткээн.

ДЫШТАНЫЛГА ЛАГЕРЬЛЕРИНДЕ 2-ГИ СЕЗОН ДООЗУЛГАН

Республикада уругларның дыштанылга лагерьлеринде ийиги сезон доозулган. Смена дургузунда оолдар, уругларның чогаадыкчы ажыл-ижин, спорт болгаш уран чүүлге салым-чаяанын сайзырадыр 123 тускай угланыышкынныг сменалар ажылдаан. Колдуунда шериг-патриотчу, спортчу, волонтер болгаш социал угланыышкынныг сменаларны уруглар сонуургаан. Шупту 6554 школачының аразында 43 инвалид, 292 ада-иезиниң хайгааралы чок арткан, 2014 орулгазы эвээш, 2526 хөй ажы-төлдүг өг-бүледен, 125 «Аныяк өг-бүлеге – кыштаг» деп төлевилелдиң киржикчилери чайгы дыштанылга лагерьлеринге кадыкшылын быжыктырып алган.

ЭЗИРТИР СУКСУННАР САДАР ЧОРУКТАРГА УДУР

Кызылдың мэриязы хөй-ниитиниң чемненилге черлериниң девискээринге арага садар чоруктарга удур демиселди уламчылап турар. Мэрияның 2019 чылдың февраль 1-де үндүрген доктаалы езугаар эзиртир суксуннар садар черлер тускай чөпшээрелдиг болза, хөй-ниитиниң чемненилге черлери – кафе, столоваялардан 50-ден 100 метр черге ажылдап болур эргелиг. А бир эвес хоойлу-дүрүмде көрдүнген чөпшээрели чок болза, 500-тен 600 метр ырак черге садыглаары көрдүнген. Чоруктан хыналдаларның түңнелинде, 14 корум-чурум хажыдыышкыннары илереттинген. 4 административтиг протоколду судче киирген, 2 кафе-барның ээлеринге 20 муң рубль түңнүг торгаалды онааган, бо хүннерде 12 кафе-барлар арага продукциязын садарындан ойталаан.

12 ЭЗИРИК ЧОЛААЧЫ ТУТТУРГАН

ТР-ниң ИХЯ-ның (ОШАЧКИ) оруктарга айыыл болдурбас талазы-биле инспекторлары республиканың девискээринге чаңгыс дүне 12 чолаачыны илереткен. Кызыл хоорайга – 4, Кызыл кожуунга – 2, Каа-Хем, Улуг-Хем, Мөңгүн-Тайга, Чөөн-Хемчик, Тес-Хем болгаш Бии-Хем кожууннарга – бир, бир автомашинаны эзирик башкарып чораан кижилер туттурган. Ол ышкаш автомашина башкарар шынзылгазы чок азы мооң мурнунда ук эргезин казыттырган 16 чолаачыны илереткен. Автомашинаны эзирик башкарып чорааш, ОШАЧКИ инспекторларынга туттурар болза, 30 муң рубль торгаалга азы 1,5-тен 2 чыл чедир кеземче херээнге онаажып болурун инспекторлар сагындырып турар.

Чазак Даргазы социал четкилерде

КИЖИЛЕРНИҢ ӨӨРҮШКҮЗҮН КӨӨРҮ — ЭҢ УЛУГ ҮНЕЛЕЛ

Эрткен неделяның кол болуушкуннарының аразында Чурттанга-коммунал ажыл-агыйын эде чаартырынга деткимче көргүзер фондунуң чиңгине директору Константин Цицин база күрүне корпорациязының хайгаарал чөвүлелиниң даргазы Сергей Степашинниң Тывага келгени кичээнгейни хаара туткан. Оларның киржилгези-биле, эргижирээн болгаш аварийлиг оран-савадан өскээр көжүрүлде программазының күүселдезинге хамаарыштыр хурал база болуп эрткен. Шолбан Кара-оол социал четкилерде үстүнде айыттынган темага хамаарыштыр мынчаар бижээн:

«Россияның Чурттанга -коммунал ажыл-агыйын эде чаартырынга деткимче көргүзер фондунуң удуртулгазы-биле ажыл-агыйжы шыңгыы график езугаар быжыг харылзаа тургустунганын улуу-биле үнелеп турар мен. Үстүнде адааным фондунуң хайгаарал чөвүлелиниң даргазы Сергей Степашин биле директор Константин Цинин бистиң республикавыста ам ийи дугаар кээп турары бо. Олар эргижирээн болгаш аварийлиг оран-савадан өскээр көжүрүлде программазының күүселдезинге хамаарыштыр бистиң таваржып турар бергелеривисти эки билир болгаш дузалажып турарлар.

Бистиң республикавыска огулуг тудуг баазазы туруп көрбээн. Бөгүн Сергей Вадимовичиниң чугаалааны дег, шынчы эвес хүлээнип алыкчылар дузазы-биле частырыглар кылгаш, ону ам эдип, бергелерни ажып эртип турарывыстың бадыткалы бо. Бистиң удур-дедир харылзаавыста кандыг-даа кажарлаар чорук чок. Бо, амгы үеде боттандырып турарывыс программа ёзугаар чоннуң көжүрүлдезин чорудар ужурлуг бис,а национал төлевилелинге хамаарышкан чаа сорулгаларны республика баш удур кылыптарын хүлээнип турар.

Ам бодувустуң күжүвүске идегээр мен, шынап-ла, харыысалгалыг тудугжулар бисте тыптып келген-дир. Ооң кадында Фондунуң удуртулгазындан болгаш өске-даа ооң структураларындан бүгү деткимчени алыр боор бис дээрзинге бүзүрээр мен.

Фондунуң пограммазының ачызында республикавыста хереглээнивис тудуг баазазы тургустунган. Олар эргижирээн оран-савадан чонну көжүрер талазы-биле эрги программаның күүселдезин дооспушаан, национал төлевилел иштинде кирип турар чаа программаның боттанылгазын хуусаа бетинде доозар дээн.

Бо программа бисти хөй чүүлге өөредип турар. Эргижирээн болгаш аварийлиг оран-савадан өскээр көжүрүлде программазы республикага эң-не нарын болгаш хереглелдиг апарган. Чамдык удуртукчуларга ол профессионалдыг болгаш чурттанганың шылгалдазы болган.

Республика программаны тудуг баазазы көңгүс куруг гургаш күүседип эгелээн. Ындыг-даа болза 2014 чылда эргижирээн болгаш аварийлиг оран-савадан өскээр көжүрүлде программазынче Фондунуң киирген үлүү 2,1 млрд. рубль, а республика боду 585, 4 млн. рубльди киирген.

Кижилерниң өөрүшкүзүн көөрү – эң-не улуг үнелел-дир. Ооң мурнунда эрги барактарга, нарын-берге байдалдарга чурттап тургаш, чаа оран-саваже көшкен аас-кежиктиг улусту көөрү бо-даа кижиге өөрүнчүг. Фондунуң удуртулгазы болгаш корпорациязының хайгаарал чөвүлелиниң даргазы Сергей Вадимовичиниң эки хамаарылгазының ачызында чонувус чаа бажыңнарда чурттап олурарлар.

Бо хүнде хөй аал чурттаар чаа квартираларже 2 815 кижи (948 өг-бүле) көжүп кирген. Чоокку үеде Кызылдың Московская кудумчузунда 255 квартиралыг бажыңны ажыглалче киирер бис. 2019 чылдың төнчүзүнге чедир 792 өг-бүлеге көрдүнген 25 бажыңны (ниити шөлү – 30,3 муң дөрбелчин) ажыглалче киирери планнаттынган».

Күштүглерниң оюну

«ШЕРИГ РАЛЛИ» АрМИ-2019 БАЙЫРЛЫГ АЖЫДЫЫШКЫН

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Байырлыг ажыдыышкын соонда, Кызыл хоорайның чурттакчылары мөөрейниң киржикчилеринге ужуражып, сонуурган айтырыгларын салыр аас-кежиктиг болганнар. Чижээ, Кыдат Улус республиканың адыгжылары Тываның бойдузун магадап ханмаанын болгаш чоннуң хүндүлээчелин Дина Оюн, Ирина Бадыргы, Мира Дегтярева оларга чугаалааннар.

Ооң соонда, бистиң солуннуң редакциязының мурнундан «ШЕРИГ РАЛЛИ» АрМИ 2019-ка киржир командаларның кежигүннеринге чамдык айтырыгларны салып, чугаалаштывыс.

«Шын»: *Россияның командазы Соңгу чүктүң шериг-далай флодунуң болгаш төп шериг округунуң чыынды командазы бооп турар, олар чүгле бистиң күрүне деңнелинге эң тергииннерниң санынче кирип турар бе?*

Россияның командазының улуг тренери А.Н. Котов:

– Ийе, Россияның маргылдааларының мурнуу чарыында база маргылдаалар бооп турган, ооң түңнелинде эң шыырак, шилиндек командаларны чыынды командаже киирип, шилип алган бис. Олар Россия Федерациязының адын бо маргылдаага камгалаар аас-кежикти чаалап алган.

«Шын»: *Келген аалчыларывыс маргылдаа үезинде кайда чурттап турарыл?*

Россияның командазының улуг тренери А.Н. Котов:

– Аалчылар бажыңнарыда болгаш 55 дугаар даг-адыгжы бригаданың казармазында.

«Шын»: *Бо шериг оюннарының, шериг раллиниң кол сорулгазы кандыгыл?*

Россияның командазының улуг тренери А.Н. Котов:

– Күрүнелер арасында найыралчы харылзааларны тудары, арга-дуржулга солчуру база ко... сорулга болур. Ада-чурттуң камгалакчызы э... кижиге тааржыр мөөрей-дир.

«Шын»: *Бистиң Россияның командазында... өске кайы команда шыырак бооп турарыл?*

Россияның командазының улуг тренер... А.Н. Котов:

– Шупту командалар эки белеткелдиг де... бодаар мен. Ынчалза-даа Кыдаттың командазы... онзалап демдеглексеп тур мен.

«Шын»: *Келир маргылдаага киржи... чурттарның саны чоорту черле көвүдээр боор...*

Россияның командазының улуг тренер... А.Н. Котов:

– Ийе, ындыг болуру чигзиниг чок.

«Шын»: *Айтырыгларга харыылааныңа... дээш четтирдивис. Күштүглерниң оюнунга... чедиишкиннерни күзедивис.*

Аяс МОНГУШ

Даян ДАНСУРУННУҢ тырттырга... чуруктары

ТОЖУ НААДЫМЫ

Август 9-та Тожу кожуун НААДЫМ байырлалы-биле кады Делегейниң биче-буурай үндезин чоннарының хүнүн демдеглээр.

Тываның эң чараш бойдус чурумалдыг черинде чурттап чоруур Тожунуң тывалары – делегейниң биче-буурай чоннарынга хамааржыр. Ынчангаш олар чиигелделерни, күрүне субсидияларын алыр эргелиг.

Наадым көдээ суурларның болгаш Соңгу чүктүң биче-буурай чоннарының ниитилелиниң чыскаалы-биле эгелээр. «Эң эки тос-чадыр», эт-херекселдер каасталгазының уран чүүлүнүң, аът дерииниң, чараш национал идик-хеп талазы-биле болгаш, одаг кыпсыр, балыктан аъш-чем кылыр мөөрейлер болур. Тус черниң бүдүрүкчүлериниң делгелге-ярмарказын эрттирер. «Пятачок» садыг-делгелгеге Тожунуң балык мүнү, тыва мүн, сүттүг шай болгаш өске-даа хоолулуг, амданныг аъш-чемнерни белеткеп турар.

«Бойдустуң беримчези» деп мөөрей-ярмарканы аңгы-аңгы номинацияларга хуваап каан. Тус черниң сураглыг аңчызы Юрий Никитинниң трофейлерин аалчылар сонуурган көрүп болур. Оон аңгыда, 18 хардан өрү назылыг мөгелер арасынга тыва хүреш, даш кедүрери, үш аңгы деңзилиг эр улус арасынга армрестлинг, эр-херээжен улус арасынга чадаг чарыш, ча-согун-биле кара адар спортчу маргылдаалар болур.

Байырлалдың кол болуушкуну – балык болбаазырадыр чаа цехтиң ажыдыышкыны көрдүнген. Тос-чадыр хоорайжыгажының байырлыг хаашкынынга маргылдааларның, мөөрейлерниң тиилекчилерин шаңнаан соонда, байырлалдың фейерверк-салюдун адар.

(Уланчызы. Эгези №86 "Шында").

Тыва Республиканың Баштыңының 2019 чылдың июль 23-те үндүрген № 148 Чарлыы-биле бадылаан

Тыва Республикага 2019 чылдың август 1-ден эгелээш, 2020 чылдың август 1-ге чедир үеде те-чуңманы аңнаарынга чөпшээрээн саны

№	Тыва Республиканың кожууннарының шыйдынган аңныыр ажыглалдыг черлериниң аттары	Аң-мең хевириниң чурттаан чериниң шөлү муң. га	Аңныыр курлавырында аң-мең хевириниң саны, амытан	1000 га черде амытан-нарның сан көргүзүү	Аңнаарынга чөпшээрээн саны: амытан-нар	ооң иштинде: 1 хардан өрү назылыг амытаннар: Мыйыстары сөөктелбээн эр амытаннар	1 хардан өрү назылыг амытаннар: Эдержир үезинде эр амытаннар	1 хардан өрү назылыг амытаннар: Эр-кызын ылгап аңгылаваан	1 хар чедир назылыг амытаннар
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Бай-Тайга	235,3	825	3,51	24	-	-	24	-
2	Барыын-Хемчик	-	0	0,00	0	-	-	0	-
3	Мөңгүн-Тайга	245,0	2 923	11,93	87	-	-	87	-
4	Өвүр	65,7	605	9,21	18	-	-	18	-
5	Чөөн-Хемчик	23,5	205	8,72	6	-	-	6	-
6	Сүт-Хөл	33,7	395	11,72	11	-	-	11	-
7	Чаа-Хөл	32,0	799	24,97	-	-	-	-	-
8	Улуг-Хем	73,1	680	9,30	20	-	-	20	-
9	Чеди-Хөл	-	0	0,00	0	-	-	0	-
10	Таңды	-	0	0,00	0	-	-	0	-
11	Кызыл	16,7	201	12,04	6	-	-	6	-
12	Бии-Хем	-	0	0,00	0	-	-	0	-
12.1	Аңнаар чөпшээрелдиг кижи бүрүзүнге Бии-Хем кожуунда аңныыр ажыглалдыг черлер	-	0	0,00	0	-	-	0	-
12.2	ТР КУБ «Туран «Сыын ажыл-агыйында» быжыглаттынган аңныыр ажыглалдыг черлер	-	0	0,00	0	-	-	0	-
12.3	КХН "Аңныыр ажык-тывыштыг «Рысь» ажыл-агыйда быжыглаттынган аңныыр ажыглалдыг черлер	-	0	0,00	0	-	-	0	-
13	Тес-Хем	15,3	168	10,98	5	-	-	5	-
14	Эрзин	98,0	737	7,52	22	-	-	22	-
15	Каа-Хем	-	0		0	-	-	0	-
15.1	Аңнаар чөпшээрелдиг кижи бүрүзүнге Каа-Хем кожуунда аңныыр ажыглалдыг черлери	-	0	0,00	0	-	-	0	-
15.2	КХН "Аңныыр ажык-тывыштыг «Сээрбек» ажыл-агыйда» быжыглаттынган аңныыр ажыглалдыг черлер	-	0	0,00	0	-	-	0	-
15.3	Хуу сайгарлыкчы А.И. Пермяковта быжыглаттынган аңныыр ажыглалдыг черлер	-	0	0,00	0	-	-	0	-
15.4	КХН «Енисей ажык-тывыштыг компанияда» быжыглаттынган аңныыр ажыглалдыг черлер	-	0	0,00	0	-	-	0	-
15.5	КХН "Аңныыр ажык-тывыштыг «Үнжей» ажыл-агыйда» быжыглаттынган аңныыр ажыглалдыг черлер	-	0	0,00	0	-	-	0	-
16	Тере-Хөл	29,4	234	7,96	7	-	-	7	-
17	Тожу	-	0	0,00	0	-	-	0	-
	ШУПТУ	867,7	7 772		206			206	

Тыва Республикага 2019 чылдың август 1-ден 2020 чылдың август 1-ге чедир үеде дырбактыгны аңнаарынга чөпшээрээн саны

№	Тыва Республиканың кожууннарының шыйдынган аңныыр ажыглалдыг черлериниң аттары	Аң-мең хевириниң чурттаан чериниң шөлү муң. га	Аңныыр курлавырында аң-мең хевириниң саны, амытан	1000 га черде амытан-нарның сан көргүзүү	Аңнаарынга чөпшээрээн саны: амытан-нар	ооң иштинде: 1 хардан өрү назылыг амытаннар: Мыйыстары сөөктелбээн эр амытаннар	1 хардан өрү назылыг амытаннар: Эдержир үезинде эр амытаннар	1 хардан өрү назылыг амытаннар: Эр-кызын ылгап аңгылаваан	1 хар чедир назылыг амытаннар
	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	Бай-Тайга	391,8	8	0,02	0	-	-	0	-
	Барыын-Хемчик	505,5	7	0,01	0	-	-	0	-
	Мөңгүн-Тайга	299,0	6	0,02	0	-	-	0	-
	Өвүр	318,8	8	0,03	0	-	-	0	-
	Чөөн-Хемчик	588,4	17	0,03	0	-	-	0	-
	Сүт-Хөл	470,2	13	0,03	0	-	-	0	-
	Чаа-Хөл	253,1	3	0,01	0	-	-	0	-
	Улуг-Хем	383,9	3	0,01	0	-	-	0	-
	Чеди-Хөл	357,2	12	0,03	0	-	-	0	-
0	Таңды	423,4	26	0,06	0	-	-	0	-
1	Кызыл	668,8	16	0,02	0	-	-	0	-
2	Бии-Хем	633,9	25	0,04	0	-	-	0	-
2.1	Аңнаар чөпшээрелдиг кижи бүрүзүнге Бии-Хем кожуунда аңныыр ажыглалдыг черлер	477,6	0	0,00	0	-	-	0	-
2.2	ТР КУБ «Туран «Сыын ажыл-агыйында» быжыглаттынган аңныыр ажыглалдыг черлер	10,7	0	0,00	0	-	-	0	-
2.3	КХН "Аңныыр ажык-тывыштыг «Рысь» ажыл-агыйда быжыглаттынган аңныыр ажыглалдыг черлер	145,6	0	0,00	0	-	-	0	-
3	Тес-Хем	552,6	9	0,02	0	-	-	0	-
4	Эрзин	826,3	81	0,10	2	-	-	2	-

(Уланчызы 4,5 арыннарда).

15	Каа-Хем	2 225,3	96		1	-	-	1	-
15.1	Аңнаар чөпшээрелдиг кижи бүрүзүнге Каа-Хем кожууңда аңныыр ажыглалдыг черлер	1 782,8	59	0,03	1	-	-	1	-
15.2	КХН "Аңныыр ажык-тывыштыг «Сээрбек» ажыл-агыйда" быжыглаттынган аңныыр ажыглалдыг черлер	76,5	2	0,03	0	-	-	0	-
15.3	Хуу сайгарлыкчы А.И. Пермяковта быжыглаттынган аңныыр ажыглалдыг черлер	136,5	4	0,03	0	-	-	0	-
15.4	КХН «Енисей ажык-тывыштыг компанияда» быжыглаттынган аңныыр ажыглалдыг черлер	97,3	13	0,13	0	-	-	0	-
15.5	КХН "Аңныыр ажык-тывыштыг «Үнжей» ажыл-агыйда» быжыглаттынган аңныыр ажыглалдыг черлер	132,2	18	0,14	0	-	-	0	-
16	Тере-Хөл	844,1	16	0,02	0	-	-	0	-
17	Тожу	3 584,5	226	0,06	6	-	-	6	-
	ШУПТУ	**13 326,8**	**572**		**9**	-	-	**9**	-

Тыва Республикага 2019 чылдың август 1-ден 2020 чылдың август 1-ге чедир үеде кишти аңнаарынга чөпшээрээн саны

№	Тыва Республиканың кожууннарының шыйдынган аңныыр ажыглалдыг черлериниң аттары	Аң-мең хевириниң чурттаан чериниң шөлү муң. га	Аңныыр курлавырында аң-мең хевириниң саны, амытан	1000 га черде амытаннарның сан көргүзүү	Аңнаарынга чөпшээрээн саны				
					амытаннар	ооң иштинде			
						1 хардан өрү назылыг амытаннар			1 хар чедир назылыг амытаннар
						Мыйыстары сөөктелбээн эр амытаннар	Эдержир үезинде эр амытаннар	Эр-кызын ылгап аңгылаваан	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Бай-Тайга	391,8	57	0,15	19	-	-	19	-
2	Барыын-Хемчик	505,5	116	0,23	40	-	-	40	-
3	Мөңгүн-Тайга	299,0	0	0,00	0	-	-	0	-
4	Өвүр	318,8	76	0,24	26	-	-	26	-
5	Чөөн-Хемчик	588,4	491	0,83	171	-	-	171	-
6	Сүт-Хөл	470,2	464	0,99	162	-	-	162	-
7	Чаа-Хөл	253,1	58	0,23	20	-	-	20	-
8	Улуг-Хем	383,9	544	1,42	190	-	-	190	-
9	Чеди-Хөл	357,2	690	1,93	241	-	-	241	-
10	Таңды	423,4	206	0,49	0	-	-	0	-
11	Кызыл	668,8	887	1,33	310	-	-	310	-
12	Бии-Хем	633,9	759	1,20	265	-	-	265	-
12.1	Аңнаар чөпшээрелдиг кижи бүрүзүнге Бии-Хем кожууңда аңныыр ажыглалдыг черлер	477,6	620	1,30	217	-	-	217	-
12.2	ТР КУБ "Туран "Сыын ажыл-агыйында» быжыглаттынган аңныыр ажыглал-дыг черлер	10,7	10	0,93	3	-	-	3	-
12.3	КХН "Аңныыр ажык-тывыштыг "Рысь" ажыл-агыйда быжыглаттынган аңныыр ажыглалдыг черлер	145,6	129	0,89	45	-	-	45	-
13	Тес-Хем	552,6	358	0,65	125	-	-	125	-
14	Эрзин	826,3	741	0,90	259	-	-	259	-
15	Каа-Хем	2 225,3	7 923	3,56	2770	-	-	2770	-
15.1	Аңнаар чөпшээрелдиг кижи бүрүзүнге Каа-Хем кожууңда аңныыр ажыглалдыг черлери	1 782,8	5 904	3,31	2066	-	-	2066	-
15.2	КХН аңныыр ажык-тывыштыг "Сээрбек» ажыл-агыйда " быжыглаттынган аңныыр ажыглалдыг черлер	76,5	254	3,32	88	-	-	88	-
15.3	Хуу сайгарлыкчы А.И. Пермяковта быжыглаттынган аңныыр ажыглалдыг черлер	136,5	452	3,31	158	-	-	158	-
15.4	КХН "Енисей ажык-тывыштыг компанияда" быжыглаттынган аңныыр ажыглал-дыг черлер	97,3	557	5,72	194	-	-	194	-
15.5	КХН "Аңныыр ажык-тывыштыг «Үнжей" ажыл-агыйда" быжыглаттынган аңныыр ажыглалдыг черлер	132,2	756	5,72	264	-	-	264	-
16	Тере-Хөл	844,1	448	0,53	156	-	-	156	-
17	Тожу	3 584,5	12 431	3,47	4350	-	-	4350	-
	ШУПТУ	**13 326,8**	**26 249,0**		**9 104**	-	-	**9 104**	-

Тыва Республикага 2019 чылдың август 1-ден 2020 чылдың август 1-ге чедир үеде адыгны аңнаарынга чөпшээрээн саны

№	Тыва Республиканың кожууннарының шыйдынган аңныыр ажыглалдыг черлериниң аттары	Аң-мең хевириниң чурттаан чериниң шөлү муң. га	Аңныыр курлавырында аң-мең хевириниң саны, амытан	1000 га черде амытаннарның сан көргүзүү	Аңнаарынга чөпшээрээн саны				
					амытаннар	ооң иштинде			
						1 хардан өрү назылыг амытаннар			1 хар чедир назылыг амытаннар
						Мыйыстары сөөктелбээн эр амытаннар	Эдержир үезинде эр амытаннар	Эр-кызын ылгап аңгылаваан	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Бай-Тайга	151,1	30	0,20	1	-	-	1	-
2	Барыын-Хемчик	207,9	70	0,34	3	-	-	3	-
3	Мөңгүн-Тайга	19,4	10	0,52	0	-	-	0	-
4	Өвүр	75,6	20	0,26	1	-	-	1	-
5	Чөөн-Хемчик	275,0	110	0,40	5	-	-	5	-

(Төнчүзү. Эгези 3,4 арыннарда).

6	Сүт-Хөл	275,4	70	0,25	3	-	-	3	-
7	Чаа-Хөл	84,3	30	0,36	1	-	-	1	-
8	Улуг-Хем	171,7	140	0,82	7	-	-	7	-
9	Чеди-Хөл	226,5	130	0,57	6	-	-	6	-
10	Таңды	184,9	100	0,54	0	-	-	0	-
11	Кызыл	357,5	100	0,28	5	-	-	5	-
12	Бии-Хем	481,1	190	0,39	8	-	-	8	-
12.1	Аңнаар чөпшээрелдиг кижи бүрүзүнге Бии-Хем кожуунда аңныыр ажыглалдыг черлер	324,8	128	0,39	6	-	-	6	-
12.2	ТР КУБ "Сыын ажыл-агыйлыг "Туран " бы-жыглаттынган аңныыр ажыглалдыг черлер	10,7	5	0,39	0	-	-	0	-
12.3	КХН "Аңныыр ажык-тывыштыг "Рысь" ажыл-агыйда быжыглаттынган аңныыр ажыглалдыг черлер	145,6	57	0,39	2	-	-	2	-
13	Тес-Хем	162,2	230	1,42	11	-	-	11	-
14	Эрзин	367,8	60	0,16	3	-	-	3	-
15	Каа-Хем	1 578,9	730	0,46	36	-	-	36	-
15.1	Аңнаар чөпшээрелдиг кижи бүрүзүнге Каа-Хем кожуунда аңныыр ажыглалдыг черлери	1 136,4	525	0,46	17	-	-	17	-
15.2	КХН аңныыр ажык-тывыштыг "Сээрбек» ажыл-агыйда" быжыглаттынган аңныыр ажыглалдыг черлер	76,5	35	0,46	2	-	-	2	-
15.3	Хуу сайгарлыкчы А.И. Пермяковта быжыг-латтынган аңныыр ажыглалдыг черлер	136,5	63	0,46	3	-	-	3	-
15.4	КХН "Енисей ажык-тывыштыг компанияда" быжыглаттынган аңныыр ажыглалдыг черлер	97,3	44	0,46	6	-	-	6	-
15.5	КХН "Аңныыр ажык-тывыштыг «Үнжей" ажыл-агыйда" быжыглаттынган аңныыр ажыглалдыг черлер	132,2	63	0,46	9	-	-	9	-
16	Тере-Хөл	611,7	300	0,49	15	-	-	15	-
17	Тожу	2 765,6	1 500	0,54	75	-	-	75	-
	ШУПТУ	10 056,6	3 820		181	-	-	181	-

Тыва Республикага 2019 чылдың август 1-ден 2020 чылдың август 1-ге чедир үеде морзукту аңнаарынга чөпшээрээн саны

№	Тыва Республиканың кожууннарының шыйдынган аңныыр ажыглалдыг черлериниң аттары	Аң-мең хевириниң чурттаан чериниң шөлү муң. га	Аңныыр курла-вырында аң-мең хевириниң саны, амытан	1000 га чер-де амытан-нарның сан көргүзүү	Аңнаарынга чөпшээрээн саны: амытан-нар	ооң иштинде: 1 хардан өрү назылыг амытаннар: Мыйыстары сөөктелбээн эр амытаннар	Эдержир үезинде эр амы-таннар	Эр-кызын ылгап аңгылаваан	1 хар чедир назылыг амытаннар
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Бай-Тайга	391,8	398	1,02	23	-	-	23	-
2	Барыын-Хемчик	505,5	34	0,07	2	-	-	2	-
3	Мөңгүн-Тайга	299,0	26	0,09	1	-	-	1	-
4	Өвүр	318,8	249	0,78	14	-	-	14	-
5	Чөөн-Хемчик	588,4	85	0,14	5	-	-	5	-
6	Сүт-Хөл	470,2	63	0,13	3	-	-	3	-
7	Чаа-Хөл	253,1	52	0,21	3	-	-	3	-
8	Улуг-Хем	383,9	78	0,20	4	-	-	4	-
9	Чеди-Хөл	357,2	80	0,22	4	-	-	4	-
10	Таңды	423,4	268	0,63	0	-	-	0	-
11	Кызыл	668,8	401	0,60	24	-	-	24	-
12	Бии-Хем	633,9	320	0,50	19	-	-	19	-
12.1	Аңнаар чөпшээрелдиг кижи бүрүзүнге Бии-Хем кожуунда аңныыр ажыглалдыг черлер	477,6	320	0,50	19	-	-	19	-
12.2	ТР КУБ "Туран " Сыын ажыл-агыйында» бы-жыглаттынган аңныыр ажыглалдыг черлер	10,7	0	0	0	-	-	0	-
12.3	КХН "Аңныыр ажык-тывыштыг "Рысь" ажыл-агыйда" быжыглаттынган аңныыр ажыглалдыг черлер	145,6	0	0	0	-	-	0	-
13	Тес-Хем	552,6	54	0,10	3	-	-	3	-
14	Эрзин	826,3	88	0,11	5	-	-	5	-
15	Каа-Хем	2 225,3	1 250	0,56	75	-	-	75	-
15.1	Аңнаар чөпшээрелдиг кижи бүрүзүнге Каа-Хем кожуунда аңныыр ажыглалдыг черлери	1 782,8	1250	0,56	75	-	-	75	-
15.2	КХН "Аңныыр ажык-тывыштыг "Сээрбек» ажыл-агыйда" быжыглаттынган аңныыр ажыглалдыг черлер	76,5	0	0	0	-	-	0	-
15.3	Хуу сайгарлыкчы А.И. Пермяковта быжыг-латтынган аңныыр ажыглалдыг черлер	136,5	0	0	0	-	-	0	-
15.4	КХН "Енисей ажык-тывыштыг компанияда" быжыглаттынган аңныыр ажыглалдыг черлер	97,3	0	0	0	-	-	0	-
15.5	КХН "Аңныыр ажык-тывыштыг «Үнжей" ажыл-агыйда" быжыглаттынган аңныыр ажыглалдыг черлер	132,2	0	0	0	-	-	0	-
16	Тере-Хөл	844,1	1 053	1,25	63	-	-	63	-
17	Тожу	3 584,5	403	0,11	24	-	-	24	-
	ШУПТУ	13 326,8	4 902		272			272	

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарынга Бүгү-российаның «Өзүлде партиязы» политиктиг партияның Тыва Республикада регионалдыг салбырындан депшиткен кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээринден ойталаарының дугайында

№70/405-7 2019 чылдың август 01 Кызыл хоорай

Бүгү-российаның **«Өзүлде партиязы»** политиктиг партияның Тыва Республикада регионалдыг салбыры кандидаттарның республика даңзызын депшидип тургаш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуур эргелериниң болгаш референдумга киржир эргелериниң кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң, «Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң негелделерин сагаанын Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы хынап тургаш, тодараткан.

2019 чылдың июль 21-де Бүгү-российаның **«Өзүлде партиязы»** политиктиг партияның Тыва Республикада регионалдыг салбыры «Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 34-кү, 35-ки чүүлдеринге дүүштүр, кандидаттарның республика даңзызын депшидериниң дугайында документилерни киирген.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарынга кандидаттарны республика даңзызынга депшидери-биле Бүгү-российаның **«Өзүлде партиязы»** политиктиг партияның Тыва Республикада регионалдыг салбырының киирген документилерин Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы сайгарып көрген түңнелинде, 19 кижи санныг кандидаттарның республика даңзызын 2019 чылдың июль 22-де № 68/387-7 доктаалы-биле шынзыткан.

2019 чылдың июль 24-те Бүгү-российаның **«Өзүлде партиязы»** политиктиг партияның Тыва Республикада регионалдыг салбыры «Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 40-ги чүүлүнге дүүштүр кандидаттарның республика даңзызын бүрүткедири-биле документилерни киирген.

«Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 35-ки чүүлүнүң 4.2-ги пунктузунда тодараттынганы-биле алырга, кандидаттарның республика даңзызынче кирген кандидат болза, Россия Федерациязының девискээринден дашкаар черде турар кадагааты чурттарның банкыларында агар саннарын (чыыр шыгжамырын) хагдырар, туда санажыр акша-хөреңгини болгаш үнелиг чүүлдерни шыгжаарын болгаш (азы) даштыкының саң-хөөлүг чепсектерин аңгылап чорударын, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткедир дээш документилер киирер үеге чедир, соксадыр ужурлуг.

«Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 40-ги чүүлүнүң 2-ги пунктузунда тодараттынганы-биле алырга, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткедири-биле, кандидаттарның республика даңзызын депшидер дээш, деткип турар соңгукчуларның холунуң үжүүн чыып салдырган ат салыр саазыннарны, соңгукчуларның холунуң үжүүн салдырып чыыр саазыннарның түңнелдериниң дугайында протоколду, бир дугаар саң-хөө отчедун, ол ышкаш кандидаттарның республика даңзызын шынзыткан соонда, аңаа болган өскерилгелерниң (бир эвес айыттынган өскерилгелерни киирген таварылгада) дугайында медээлерни, кандидаттарның республика даңзызында кандидат бүрүзүнүң, кандидат кижи Россия Федерациязының девискээринден дашкаар черде турар кадагааты чурттарның банкыларында агар саннары (чыыр шыгжамыры) чок, туда санажыр акша-хөреңгини болгаш үнелиг чүүлдерни шыгжавайн турар болгаш (азы) даштыкының саң-хөөлүг чепсектерин ажыглавайн турарының дугайында ооң мурнунда кандидат бүрүзүнден киирген бижимел дыңнадыышкынга өскерилгелер дугайында медээлерни болза, соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээзи бадылаашкын хүнүнге чедир бир хүн четпейн турда, 45 хүнден орайтатпайн, тус черниң-биле 18 шакка чедир Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынга көргүзүп киирер.

«Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуур эргелериниң болгаш референдумга киржир эргелериниң кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 38-ки чүүлүнүң 1.6-гы кезээнде тодараттынганы-биле алырга, Россия Федерациязының субъектилериниң күрүне эрге-чагырга органнарының соңгулдаларын эрттирип турда, кандидаттарның даңзызын бүрүткеп турар соңгулда комиссиязынга кандидатты бүрүткээринге чугула херек, өске документилери-биле кады Россия Федерациязының девискээринден дашкаар черде турар кадагааты чурттарның банкыларында агар саннары (чыыр шыгжамыры) чок, туда санажыр акша-хөреңгини болгаш үнелиг чүүлдерни шыгжавайн турар болгаш (азы) даштыкының саң-хөө чепсектерин ажыглавайн турарының дугайында бижимел дыңнадыышкынны ол киирер.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының документилер хүлээр болгаш хынаар ажылчын бөлүктүң 2019 чылдың июль 24-те тургусканы документилер хүлээп алган шынзылгазы ёзугаар алырга, Бүгү-российаның **«Өзүлде партиязы»** политиктиг партияның Тыва Республикада регионалдыг салбыры болза, кандидаттарның республика даңзызын шынзыткан соонда, аңаа болган өскерилгелер дугайында (өскерилгелер чогунуң дугайында) 1 арында медээлерни; Российаның Ажаалда банкызының филиалында агар сан ажыткан дугайында 1 арында медээни; 2 арында баштайгы саң-хөө отчедун; 2019 чылдың июль 24-түң байдалы-биле соңгулданың тускай агар санында арткан хөреңги дугайында хуу агар санындан ушта бижидилге; кандидаттарның республика даңзызын депшидер дээш, деткип турар соңгукчуларның холунуң үжүүн чыып салдырган ат салыр саазыннарны; соңгукчуларның холунуң үжүүн салдырып чыыр саазыннарның түңнелдериниң дугайында 1 арында протоколду; хол үжүүн чыып салдырып турган кижилерниң дугайында айтып бижээн медээлерлиг даңзыны нотариус шынзыдып каан, ол кижилерниң холунуң үжүүн салган 1 арынны киирген.

«Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуур эргелериниң болгаш референдумга киржир эргелериниң кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 38-ки чүүлүнүң 1.6 кезээн, «Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 40-ги чүүлүнүң 2-ги пунктузун политиктиг партия хажыдып, кандидат кижи Россия Федерациязының девискээринден дашкаар черде турар кадагааты чурттарның банкыларында агар саннары (чыыр шыгжамыры) чок, туда санажыр акша-хөреңгини болгаш үнелиг чүүлдерни шыгжавайн турар болгаш (азы) даштыкының саң-хөөлүг чепсектерин ажыглавайн турарының дугайында кандидат бүрүзүнден бижимел дыңнадыышкынны киирбээн, ол дээрге Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарынга кандидаттарның республика даңзызынга бүрүткээринден ойталаарының чылдагааны болуп турар.

«Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуур эргелериниң болгаш референдумга киржир эргелериниң кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 38-ки чүүлүнүңүң 25-ки пунктузунуң «б» иштики пунктузунга дүүштүр алырга, кандидаттарның даңзызын бүрүткээринден ойталаар чылдагааннары дээрге кандидаттар даңзызын бүрүткедир дээш киирген документилерниң аразында Федералдыг хоойлуга, өске хоойлуга дүүштүр, кандидаттарның даңзызын бүрүткээринге өске чугула херек документилерниң чогу болур.

«Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 42-ги чүүлүнүң 9-ку кезээниң 2-ги пунктузу ёзугаар алырга, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээринден ойталаар чылдагааннары дээрге кандидаттар республика даңзызын бүрүткедир дээш киирген документилерниң аразында «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуур эргелериниң болгаш референдумга киржир эргелериниң кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлуга дүүштүр, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээринге, чугула херек документилерниң чогу болур.

«Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуур эргелериниң болгаш референдумга киржир эргелериниң кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 38-ки чүүлүнүң 25-ки пунктузунуң «б» иштики пунктузун, Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдазының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 42-ги чүүлүнүң 9-ку чүүлүнүң 2-ги пунктузун удуртулга болдургаш, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарынга Бүгү-российаның **«Өзүлде партиязы»** политиктиг партияның Тыва Республикада регионалдыг салбырындан депшиткен кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээринден ойталаар.
2. Ук доктаалды Тыва Республиканың соңгулда округтарының комиссияларынче чорудар.
3. Ук доктаалды болгаш бүрүткеткен кандидаттарның республика даңзызын массалыг информация чепсектеринге парладыры база Тыва Республиканың соңгулда комиссияларының интернет-сайтызынга чарлап салыры-биле чорудар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы О.В. ФОРТУНА.
Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарынга «Российаның патриоттары» политиктиг партияның Тываның регионалдыг салбырындан депшиткен кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээринден ойталаарының дугайында

№70/406-7 2019 чылдың август 01 Кызыл хоорай

«Российаның патриоттары» политиктиг партияның Тываның регионалдыг салбыры кандидаттарның республика даңзызын депшидип тургаш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуур эргелериниң болгаш референдумга киржир эргелериниң кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң, «Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң негелделерин сагаанын Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы хынап тургаш, тодараткан.

2019 чылдың июль 11-де **«Российаның патриоттары»** политиктиг партияның Тываның регионалдыг салбыры «Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 34-кү, 35-ки чүүлдеринге дүүштүр, кандидаттарның республика даңзызын депшидериниң дугайында документилерни киирген.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарынга кандидаттарны республика даңзызынга депшидери-биле **«Российаның патриоттары»** политиктиг партияның Тываның регионалдыг салбырының киирген документилерин Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы сайгарып көрген түңнелинде, 21 кижи санныг кандидаттарның республика даңзызын 2019 чылдың июль 12-де № 65/348-7 доктаалы-биле шынзыткан.

2019 чылдың июль 24-те **«Российаның патриоттары»** политиктиг партияның Тываның регионалдыг салбыры «Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 40-ги чүүлүнге дүүштүр кандидаттарның республика даңзызын бүрүткедири-биле документилерни, ооң иштинде кандидаттарның республика даңзызын депшидери-биле деткип турар 973 хол үжүүн чыып салган соңгукчуларның ат салган саазыннарын киирген.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының д... ментилер хүлээр болгаш хынаар ажылчын бөлүү ат са... саазыннарны хынап турган, ооң соонда 2019 чылдың и... 29-та түңнел протоколду тургускан, ол ёзугаар алырга, ... ат салган хол үжүү 912 санныг болган.

«Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламе... зиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугайын... Тыва Республиканың Хоойлузунуң 37-ги чүүлү ёзу... кандидаттарның республика даңзызын бүрүткедиринге ... ла херек хол үжүүнүң саны болза, «Россия Федерациязы... хамаатыларының соңгуур эргелериниң болгаш референд... киржир эргелериниң кол магадылалдарының дугайын... Федералдыг хоойлунуң 16-гы чүүлүнүң 10-гу пункту... дүүштүр алырга, чаңгыс аай соңгулда округунуң девис... ринде бүрүткээн соңгукчуларның санының 0,5 хуузу бол...

2019 чылдың январь 1-де соңгукчуларның саны ... 375 болган, ынчап кээрге, чаңгыс аай соңгулда округ... девискээри-биле кандидаттарның даңзызын бүрүткедир... чугула херек хол үжүү 967 болган.

«Российаның патриоттары» политиктиг партия... Тываның регионалдыг салбыры «Тыва Республика... Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттары... соңгулдаларының дугайында» Тыва Республика... Хоойлузунуң 36-гы, 37-ги чүүлдериниң негелделерин с... ваан.

«Россия Федерациязының хамаатыларының соң... эргелериниң болгаш референдумга киржир эргелериниң ... магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 3... чүүлүнүң 25-ки пунктузунуң «г» иштики пунктузунга дүүш... алырга, кандидаттарның даңзызын бүрүткээринден ойтал... чылдагааннары дээрге кандидаттар даңзызын бүрүтке... дээш киирген соңгукчуларның, референдум киржикчилери... шын хол үжүүнүң санының чедишпээни болур.

«Тыва Республиканың Дээди Хуралының (пар... ментизиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугай... да» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 42-ги чүүлүнүң 9... кезээниң 4.3-кү пунктузу ёзугаар алырга, кандидаттар... республика даңзызын бүрүткээринден ойталаар чылдагаан... ры дээрге кандидаттарның республика даңзызын бүрүтке... дээш киирген соңгукчуларның шын хол үжүүнүң саны... чедишпээни болур.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы соңгул... каттыжыышкынының кииргени 912 соңгукчуларының х... үжүүн ылап-ла шын деп санаан, а кандидаттарның республ... даңзызын бүрүткедиринге 967 хол үжүү чугула херек болган, Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизи... үшкү чыыжының депутаттарынга кандидаттарның республ... даңзызын бүрүткээр үндезини чок болуп турар.

«Россия Федерациязының хамаатыларының соңгу... эргелериниң болгаш референдумга киржир эргелери... кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлу... 38-ки чүүлүнүң 25-ки пунктузунуң «г» иштики пункту... «Тыва Республиканың хоойлузунда Тыва Республика... Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттары... соңгулдазының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузу... 42-ги чүүлүнүң 9-ку чүүлүнүң 4.3-кү пунктузун удурту... болдургаш, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы... доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парл... ментизиниң) үшкү чыыжының депутаттарынга **«Российаны... патриоттары»** политиктиг партияның Тываның региона... дыг салбырындан депшиткен кандидаттарның республи... даңзызын бүрүткээринден ойталаар.
2. Ук доктаалды Тыва Республиканың соңгулда округта... рының комиссияларынче чорудар.
3. Ук доктаалды болгаш бүрүткеткен кандидаттарның рес... публика даңзызын массалыг информация чепсектеринге пар... ладыры база Тыва Республиканың соңгулда комиссияларын... интернет-сайтызынга чарлап салыры-биле чорудар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязын... даргазы О.В. ФОРТУНА.
Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязын... секретары М.Ш. САМБАЛА.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарынга «Коммунистиг партия Российаның Коммунистери» политиктиг партияның Тываның республика салбырындан депшиткен кандидаттарның республика даңзызын бүрүткээриниң дугайында

№70/407-7 2019 чылдың август 1 Кызыл хоорай

"Коммунистиг партия Российаның коммунистери" политиктиг партияның Тываның республика салбыры республика даңзызының кандидаттарын депшидип тургаш «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуур эргелериниң болгаш референдумга киржир эргелериниң кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң, Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдазының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң негелделерин сагаанын Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы хынап көргеш, тодараткан.

2019 чылдың июль 10-да **"Коммунистиг партия Российаның коммунистери"** политиктиг партияның Тываның республика салбыры «Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 34-кү, 35-ки чүүлдеринге дүүштүр, кандидаттарның республика даңзызын депшидериниң дугайында документилерни киирген.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарынга кандидаттарны республика даңзызынга депшидери-биле **"Коммунистиг партия Российаның Коммунистери"** политиктиг партияның Тываның республика салбырынга киирген документилерин Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы сайгарып көрген түңнелинде, 18 кижи санныг кандидаттарның республика даңзызын 2019 чылдың июль 12-ден № 65/353-7 доктаалы-биле шынзыткан.

(Уланчызы 7-ги арында).

(Төнчүзү. Эгези 6-гы арында).

2019 чылдың июль 24-те **«Коммунистиг партия Россияның Коммунистиг партиязы»** политиктиг партияның Тываның республика салбыры «Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 40-гы чүүлүнге дүүштүр кандидаттарның республика даңзызын бүрүткедири-биле документилерни, ооң иштинде кандидаттарның республика даңзызын депшидери-биле деткип турар 1063 санныг хол үжүүн чыып салган соңгукчуларның ат салган саазыннарын киирген.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының документилер хүлээр болгаш хынаар ажылчын бөлүү ат салган саазыннарны хынап турган, ооң соонда 2019 чылдың июль ...-та түңнел протоколду тургускан, ол ёзугаар алырга, шын салган хол үжүүнүң саны 1039 болган.

«Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 37-ги чүүлү ёзугаар, кандидаттарның республика даңзызын бүрүткедиринге чугула херек хол үжүүнүң саны болза, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуур эргелериниң болгаш референдумга киржир эргелериниң кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 16-гы чүүлүнүң ...-гү пунктузунга дүүштүр алырга, чаңгыс аай соңгулда округунуң девискээринде бүрүткээн соңгукчуларның санының 0,5 хуузу болур.

2019 чылдың январь 1-де соңгукчуларның саны 193 ...5 соңгукчу болган, ынчап кээрге, чаңгыс аай соңгулда округунуң девискээри-биле кандидаттарның даңзызын бүрүткедиринге чугула херек хол үжүү 967 болган.

«Коммунистиг партия Россияның Коммунистиг партиязы» политиктиг партияның Тываның республика салбыры «Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 36-гы, 37-ги чүүлдериниң негелделерин сагаан.

Үстүнде айыттынганның үндезилеп көөрге, соңгулда каттыжыышкынының бүрүткедири-биле киирген документилери «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуур эргелериниң болгаш референдумга киржир эргелериниң кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 33-кү чүүлүнүң 2-ги, 2.2. база 3-кү пунктузунда айыттынган негелделерге, «Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 40, 41-ги чүүлдеринге дүгжүп турар.

«Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуур эргелериниң болгаш референдумга киржир эргелериниң кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң ...-ги чүүлүн, Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 42-ги чүүлдерин удуртулга болдургаш, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарынга **"Коммунистиг партия Россияның коммунистери"** политиктиг партияның Тываның республика салбырындан депшиткен 18 кижиниң кандидаттарның республика даңзызын 2019 чылдың август 1-де 11 шак 10 минутада бүрүткээн (кожуп каан).
2. Доктааткан үлегер-майыктың шынзылгаларын бүрүткеттирген кандидаттарга тыпсып бээр.
3. Ук доктаалды Тыва Республиканың соңгулда округтарының комиссияларынче чорудар.
4. Ук доктаалды болгаш бүрүткеткен кандидаттарның республика даңзызын массалыг информация чепсектеринге парладыры база Тыва Республиканың Соңгулда комиссияларының интернет-сайтызынга чарлап салыры-биле чорудар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы О.В. ФОРТУНА.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2019 чылдың август 1-де №70/407-7 доктаалынга №1 капсырылга

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарынга "Коммунистиг партия Россияның коммунистери" политиктиг партияның Тываның республика салбырының соңгулда каттыжыышкынындан депшиткен кандидаттарның республика даңзызы

НИИТИ РЕСПУБЛИКАНЫҢ КЕЗЭЭ

1. **Саая Ирина Начин-ооловна** – Кызыл хоорайга 1971 чылда төрүттүнген, Тыва Республиканың Кызыл кожууннуң Каа-Хем суурда чурттап турар, дээди эртемниг (бакалавриат) Бурятияның күрүнениң Филипов аттыг көдээ ажыл-агыйның академиязы, Улан-Удэ хоорай, 2013 чыл, түр үеде ажылдавайн турар, **"Коммунистиг партия Россияның коммунистери"** партияның кежигүнү;
2. **Чесноков Владимир Васильевич** – Тыва АССР-ниң Бай-Тайга районнуң Кызыл-Даг суурга 1960 чылда төрүттүнген, Кызыл хоорайда чурттап турар, дээди эртемниг, Красноярскиниң Калинин аттыг өңнүг металлдар институду, МУП «Кызылгортранс» даг инженери, **"Коммунистиг партия Россияның коммунистери"** партияның кежигүнү.

ДЕВИСКЭЭР БӨЛҮКТЕРИНИҢ КАНДИДАТТАРЫ

Оң талакы эриктиң №1 девискээр бөлүү

1. **Иванченко Елена Вениаминовна** – Красноярск крайның Черногорск хоорайга 1967 чылда төрүттүнген, Тыва Республиканың Кызыл хоорайда чурттап турар, дээди эртемниг, Хакасияның Н.Ф. Катанов аттыг күрүне университеди, 2009 чыл, Кызыл хоорайның «Уруглар сады №24» муниципалдыг бюджеттиг школа назыны четпээн уруглар өөредилгезиниң холушкак хевирлиг албан чери, **"Коммунистиг партия Россияның коммунистери"** партияның кежигүнү;
2. **Тюлюш Олча Николаевна** – Тыва АССР-ниң Эрзин районнуң Бай-Даг суурга 1986 чылда төрүттүнген, Тыва Республиканың Кызыл хоорайда чурттап турар, дээди эртемниг, ТывКУ, Кызыл хоорай, 2003 чыл, Тыва Республиканың Кызыл хоорайның «Уруглар сады №28» муниципалдыг бюджеттиг школа назыны четпээн уруглар өөредилгезиниң холушкак хевирлиг албан чери, **"Коммунистиг партия Россияның коммунистери"** партияның кежигүнү.

Барыын-Хемчиктиң №7 девискээр бөлүү

1. **Ооржак Айдыс Вячеславович** – Ак-Довурак хоорайга 1998 чылда төрүттүнген, Барыын-Хемчик кожууннуң Кызыл-Мажалык суурда чурттап турар, ортумак эртемниг, Кызыл-Мажалык суурнуң МБОУ №1 ортумак өөредилгелиг школазы, ажылдавайн турар, **"Коммунистиг партия Россияның коммунистери"** партияның кежигүнү;
2. **Ооржак Дуяна Радионовна** – Тыва АССР-ниң Барыын-Хемчик районнуң Аксы-Барлык суурга 1990 чылда төрүттүнген, Тыва Республиканың Кызыл хоорайда чурттап турар, дээди эртемниг, ТывКУ, Кызыл хоорай, 2013 чыл, Тыва Республиканың Кызыл хоорайның «Уруглар сады №7» муниципалдыг бюджеттиг школа назыны четпээн уруглар өөредилгезиниң холушкак хевирлиг албан чери, **"Коммунистиг партия Россияның коммунистери"** партияның кежигүнү.

Бай-Тайганың №8 девискээр бөлүү

1. **Базыр-оол Саян Валерьевич** – Өвүр кожууннуң Хандагайты суурга 1991 чылда төрүттүнген, Тыва Республиканың Чадаана хоорайда чурттап турар, ниити кол ортумак эртемниг, Каа-Хем суурда Көк-Тейниң ортумак өөредилгелиг школазы, 2007, Моңгуш А.А. хуу сайгарлыкчы, **"Коммунистиг партия Россияның коммунистери"** партияның кежигүнү.
2. **Ховалыг Радион Александрович** – Тыва АССР-ниң Чөөн-Хемчик районнуң Чадаана хоорайга 1968 чылда төрүттүнген, Тыва Республиканың Кызыл кожууннуң Каа-Хем суурда чурттап турар, дээди эртемниг, ТывКУ, Кызыл хоорай, 2013 чыл, Кызыл хоорайның МУП «Благоустройство», **"Коммунистиг партия Россияның коммунистери"** партияның кежигүнү.

Чөөн-Хемчиктиң №9 девискээр бөлүү

1. **Ооржак Кечил Орланович** – Тыва Республиканың Барыын-Хемчик кожууннуң Аяңгаты суурга 1997 чылда төрүттүнген, Тыва Республиканың Чөөн-Хемчик кожууннуң Чадаана хоорайда чурттап турар, ниити ортумак эртемниг, Чадаана хоорайның МБОУ №1 ниити ортумак өөредилгелиг школазы, 2015, студент, **"Коммунистиг партия Россияның коммунистери"** партияның кежигүнү;
2. **Сержикпей Карс Александрович** – Тыва АССР-ниң Улуг-Хем районнуң Арыг-Үзүү суурга 1985 чылда төрүттүнген, Тыва Республиканың Улуг-Хем кожууннуң Арыг-Үзүү суурда чурттап турар, дээди эртемниг, ТывКУ, Кызыл хоорай, 2008 чыл, Кызыл хоорайның МУП «Благоустройство», **"Коммунистиг партия Россияның коммунистери"** партияның кежигүнү.

Чаа-Хөлдүң №11 девискээр бөлүү

1. **Решетняк Юлия Николаевна** – Тыва Республиканың Таңды кожууннуң Бай-Хаак суурга 1979 чылда төрүттүнген, Тыва Республикада чурттап турар, дээди эртемниг, ТывКУ, Кызыл хоорай, 2001 чыл, «Уруглар сады №6» муниципалдыг автономнуг школа назыны четпээн уруглар өөредилгезиниң албан чери, **"Коммунистиг партия Россияның коммунистери"** партияның кежигүнү;
2. **Очур Людмила Сандаковна** – Тыва Республиканың Чаа-Хөл кожууннуң Булуң-Терек суурга 1960 чылда төрүттүнген, Тыва Республиканың Чаа-Хөл кожуунда чурттап турар, ортумак тускай эртемниг, Кызылдың эмчи училищези, 1987 чыл, пенсионер, **"Коммунистиг партия Россияның коммунистери"** партияның кежигүнү.

Улуг-Хемниң №12 чаңгыс мандаттыг соңгулда округу

1. **Балажык Чиңгис Николаевич** – Тыва АССР-ниң Чеди-Хөл районнуң Хову-Аксы суурга 1986 чылда төрүттүнген, Тыва Республикада чурттап турар, ортумак эртемниг, Чаа-Хөл кожууннуң Хову-Аксының ажык ниити өөредилгелиг школазы, 2004 чыл, Чаа-Хөл кожууннуң чагыргазы, **"Коммунистиг партия Россияның коммунистери"** партияның кежигүнү;
2. **Чернова Наталья Владимировна** – Тыва АССР-ниң Шагаан-Арыг хоорайга 1984 чылда төрүттүнген, Тыва Республиканың Шагаан-Арыг хоорайда чурттап турар, дээди эртемниг (бакалавр) НОУ Современная Гуманитарная академия, 2006 чыл, бичии чашты сайзырадыр төп «Уруглар сады №6» муниципалдыг автономнуг школа назыны четпээн уруглар өөредилгезиниң албан чери, **"Коммунистиг партия Россияның коммунистери"** партияның кежигүнү.

Бии-Хемниң №14 девискээр бөлүү

1. **Горбунова Марина Викторовна** – Тыва АССР-ниң Туран хоорайга 1968 чылда төрүттүнген, Тыва Республиканың Кызыл хоорайда чурттап турар, дээди эртемниг, Кызылдың күрүнениң педагогика институду, 1989 чыл, «Тыва Республиканың Кызыл хоорайның №5 гимназиязы» муниципалдыг өөредилге албан чери, **"Коммунистиг партия Россияның коммунистери"** партияның кежигүнү,
2. **Аскак-оол Рустам Константинович** – Тыва АССР-ниң Бии-Хем кожууннуң Хүт суурга 1985 чылда төрүттүнген, Тыва Республиканың Туран хоорайда чурттап турар, ортумак профессионал эртемниг, Кызылдың педагогика колледжи, ТывКУ, 2006 чыл, Туран хоорайның МБОУ №1 ортумак өөредилгелиг школазы, **"Коммунистиг партия Россияның коммунистери"** партияның кежигүнү.

Эрзинниң №16 девискээр бөлүү

1. **Сегбе Сирена Барбый-ооловна** – Тыва АССР-ниң Эрзин районнуң Эрзин суурга 1962 чылда төрүттүнген, Тыва Республиканың Эрзин кожууннуң Эрзин суурда чурттап турар, дээди эртемниг, Новосибирскиниң улус ажыл-агыйның институду, 1988 чыл, пенсионер, **"Коммунистиг партия Россияның коммунистери"** партияның кежигүнү;
2. **Мунзук Юбилея Юрьевна** – Тыва АССР-ниң Эрзин районнуң Нарын суурга 1985 чылда төрүттүнген, Тыва Республиканың Эрзин кожууннуң Эрзин суурда чурттап турар, ортумак тускай эртемниг, Тываның көдээ ажыл-агый техникуму, 2005 чыл, «Сайзырал» муниципалдыг унитарлыг бүдүрүлге, **"Коммунистиг партия Россияның коммунистери"** партияның кежигүнү.

Чагаалар аразындан

Бөрү кырыза-даа, анайын салбас

Хоочун малчынның аал-коданының чоогунга оъттап чораан хой, өшкүзүнүң аразындан шору өзүп доруга берген анайын бөрү тудуп каан. Оон демги малчын аңаа ажынып, хорадааштың, часпас адар чаңгыс борбак октуг чактыр боозун алгаш, бөрүнү узуткаары-биле кедеп олурупкан.

Удавааңда амдажаан араатан бөрү бо-ла кедеңгирлеп келген. Хоочун аңчы, малчын чактыр боозун шыгаап-шыгаап, бөрүнүң колдук адаанче чаңгыс-ла баскан. Бөрү ол-ла черинге кээп дүшкен.

Часпас адар аңчы ол бөрүнүң кежин союп кааптарга, аажок арган-дорган кырган бөрү болган-дыр. Аксын ажыткаш көөрге, азыг диштериниң кезик-чамдыызы арткан, шынап-ла, кырган бөрү дээрзи тодаргай болган. Ол малчын: «Бөрү кырыза-даа, анайын салбас чүве-дир аа» деп, иштинде чугааланган дээр.

Оон бээр-ле бөрү дугайында чугаа ынчаар-ла ужукталып үнген хевирлиг.

Чаңгыс ок-биле үш койгунну боолаан

Арга-арыгның ак коданын аңнап өөренген база бир олут орбас, окпан-чикпен аныяк оол арыгга аңнап чорааш, кезек талдар аразынга 4-5 хире бөлүк чораан майтак койгуннарга таваржы берип-тир.

Эрес эр боозу-биле эң-не кыдыында турган шала улуг ак койгунну шыгаап-шыгаап, адып-ла дүжүрген. Элдептиг кара кайгамчык чүве – хары угда үш койгун кээп дүшкен.

Ол үеден бээр «чаңгыс ок-биле үш койгунну чыттыр адар» деп чугаа чон ортузунга тыргын тарай берген.

Чамдык чечен-мерген кижилер кандыг-бир чорук-херек кылып чорааш, 2-3 ажыл-херээниң бүткенинге амырап, өөрээш, болганчок-ла «чаңгыс ок-биле 3 койгунну боолаадым» дижирлер. Мен база-ла ол чугааны бо-ла ажыглап, чугаалай бээр чордум.

Бораш ОНДАР.
Суг-Аксы суур.

Көдээ ажыл-агый адырында

САННИКОВТУҢ ЧЕРИ

Таңды кожуунда күш-ажылчы арат-фермер Михаил Санников тос чыл бурунгаар бода малды өстүрүп, шөлдерде тарааны, суланы, үнүштерни тарып олуртуп эгелээн. Дүрген суурнуң ажыл чок чурттакчыларын ажылга хаара тудуп, шалыңын төлеп берип турар. Михаил Анатольевич чымыштыг ажыл-агыйында бо хүнде 12 ажылчынныг, дөрт кижи доктаамал ажылдап турар.

Амгы үеде арат-фермерниң коданында 84 баш бода мал, ооң иштинде 57 инек бар, алды төрүүр хаванныг. Эрткен чылын 128,8 тонна эъттн болбаазырадып, садып-саарган. Бай-Хаак суурда хлеб быжырар бүдүрүлгелиг.

2018 чылда ховуда 995 гектар шөлге кызыл-тас, арбай, суланы, картофельди болгаш ногаа аймаан тарып олурткан. Дүжүдүн күскү үеде ажаап алгаш, Таңдының, Кызыл хоорайның албан черлери-биле дугурушкаш, дужаап келген. Мал-маганынга сиген-ширбиилди кезип, белеткеп ап турар. Бо чылын тарылга шөлүн улгаттырып, 3720 га шөлде мал череминден эки дүжүт алыр сорулгалыг олурткан.

Улуг ажыл-агыйлыг арат-фермер күрүне деткимчезин база ап турар. 2018-2019 чылдарда часкы хову ажылдарын калбартыр сорулга-биле деткмичени алган. Үрезин садып алыры-биле Хакасияның ажыл-агыйлары-биле дугурушкан. Саян артындан үрезинни сөөртүп ап турар. Ажыл-агыйынга хереглээр трактор, комбайн, сиген кезер херекселдиг, чүък чүдүрер «КАМаЗ» машиналыг. Чыл санында ажыл-агыйның калбарып турары-биле чаа немей техника чугула хереглеттинип турар. Тываның Чазаа, ТР-ниң Көдээ ажыл-агый яамызы араттарга деткимчени көргүзүп эгелээн.

РФ-тиң Көдээ ажыл-агый яамызы арат-фермерниң киирген дилээ-биле чиигелделиг инвестиция чээлизин чөпшээреп берген. Михаил Анатольевич арат ажыл-агыйын моон-даа соңгаар хөгжүдери-биле 6 миллион чиигелделиг чээлини 5 хууга ап турар.

Бо арат 2023 чылга чедир ажыл-агыйын улгаттырар планныг, мал чемин белеткеп, шыгжаары-биле завод тудар сорулгалыг. Республиканың мал ажыл-агыйларын болгаш кожазында Моол күрүнениң кызыгаар чоогунда аймактарын мал чеми-биле хандырар дээш мындыг улуг ажылды чорудуп турар. Завод ажыттынар болза, ажылчын олуттар база немежир деп, арат-фермер тайылбырлады. Төлевилелин 150 миллион рубльге санап үндүрген. Маңаа чиигелделиг инвестиция чээлизи база көрдүнген болуп турар. Кызымак ажыл-ишчи арат-фермер Михаил Санниковтуң кылып турар ажыл-агыйы көскү болгаш үлегерлиг боорга, чаңгыс черчурттуглары аңаа чоргаарланып чоруурлар.

Бистиң корр.

Күш-ажылдың кижизи

"КАРА ДАҢЗАДАН" ХАРЫЛЗААЧЫЛААН

Эрткен чүс чылдың 70 чылдарында телефон деп эдилел кижи бүрүзүнүң бажыңынга турбаан. Бичии Виктор бир-ле дугаар телефонну кырган ада-иезиниң бажыңынга көрүп, ооң улуг кара даңзазын ууп чадай-чадай тудуп, сонуургап турганын сактыр. Ынчан-на бичии оолдуң техника, физикага сонуургалы оттуп эгелээн.

Телефон, харылзаа деп чүүлдер, сөөлүнде барып, ооң мергежили-биле тудуш апаар дээрзин ол ынчан кайыын билир турган.

Харылзаачы – үзүк чок харылзаа-биле чонну хандырар специалист. Кажан кижи төрелгетенниң билиглер болгаш медээлер дамчыдарынга хереглели төнмээн шаанда, бо адырның специалистери кезээде хереглелде. Ол дээрге мөңгеде читпес мергежил. Бистиң үеде интернет азы соталыг телефон чокка чүү-даа болдунмазын билир бис. Бо-ла бүгүнү чурттакчы чонга хандырып, кылып чоруур кижилер база-ла харылзаачылар.

Виктор Кыргыс Кызылдың №14 школазын дооскаш, ГПТУ-4-ке ажылчын мергежилди чедип алгаш, шериг-далай флодунга хүлээлгезин эрттиргеш келгеш, 1993 чылда бирги ажылчын базымнарын ТСИ-ден (Тывасвязьинформ) эгелээн. Мергежилин бедидип алыры-биле ажылдавышаан, Новосибирскиниң харылзаа колледжин доозуп алган. 3-кү разрядтың монтерундан эгелээш, ооң соонда электри механиги болуп ажылдап турган. Амгы үеде кабельдиг шугум тургузар килдистиң даргазы. Ол харылзаа шугумунга үзүк чок 26 чыл ажылдаан.

Виктор Кызыл-Күшевичини харылзаа шугумунуң дуржулгалыг ажылдакчызы деп чоргаарал-биле адап болур. Ооң ажылының кол угланыышкыны — телефоннуң, интернеттиң үзүк-соксаал чок шугуму-биле бүгү республиканы хандырар база чаа технологияларны сайзырадыры. Физика, кабель, кабельдиг канализация (чер иштинде), чагылар база ооң таваа, станциялар – бо шупту ТСИ-ниң ажылы.

Виктор Кызыл-Күшевич ажылын беш салаазы дег эки билир шыырак билиг-мергежилдиг специалист. Ооң ажылы 90 чылдарда чуртталга бажыңнарынга, албан организацияларга стационарлыг телефон харылзаазын тургузар, үрелиишкиннерин хынаар, кылыр монтернуң ажылындан эгелээш, бо хүнде улуг инфраструктурлуг төлевилелдер-биле ажылдап турар.

Виктор Кызыл-Күшевич республикада боттанып турар федералдыг төлевилелдер дугайында мынчаар чугаалады: "Республикада "цифрализация" (саазын хевирден электроннуг хевирже шилчиири) программазы база эмнелгелер болгаш поликлиникаларны дүрген чоруур интернет-биле хандырар федералдыг төлевилелдерни боттандырар дээш ажылдап турар бис. Ылаңгыя эмнелгелерни интернетке кожар төлевилелдиң ачызында республиканың чүгле эмнелгелери эвес, бүгү чурттакчы чон интернет ажыглаар аргалыг болган. Машина-техника-биле чедери берге суурларда безин интернет бар апарган. Ол дээрге Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга, Сүт-Хөл кожууннарның чедери берге сумулары-дыр. Спутник-биле хандыртынып турар ыраккы Тожу биле Тере-Хөл кожууннардан аңгыда, ниитизи-биле бүгү республикада магистральдыг четкини тургускан. Бо дээрге-ле, Тывада боттанып турар улуг инфраструктурлуг программалар-дыр. Төөгүлүг ажылдарда киржип турар мен деп болур" – деп, ол чугаалады.

Виктор Кызыл-Күшевичиниң удуртукчу ажылындан аңгыда, хөй-ниити ажылын удуртур хүлээлгези база бар. Ол 1998 чылдан тура харылзаа ажылчыннарының профэвилел комитединиң даргазы. Ында бо хүнде 70 хире кежигүн бар. Профсоюз ажылы база харысалгалыг, нарын. Ажылчыннарның эрге-ажыын камгалаар, кадыкшылын быжыктырарынга дыштанылга путевкалары организастаар, ажы-төлге ясли-садик, культура-массалыг хемчеглер дээш, оон-даа хөй ажылдар бар. Удавас Дус-Хөлге харылзаачыларга дыштаныр турисчи бааза оран-савазын тудуп алыр дугайында айтырыгны чугаалажып турарын дыңнатты.

Ажылынга бердинген дуржулгалыг специалисти удуртулгазы үнелеп, РФ-тиң, ТР-ниң Харылзаа яамылары хүндүлел бижиктер-биле шаңнаан. 2016 чылда Тыва Республиканың Чазак Даргазы Шолбан Кара-оолдуң холундан өөрүп четтириишкин алыр аас-кежиктиг болган. Виктор Кызыл-Күшевичини ам чүгле харылзаачыларның дээди шаңналы – "Харылзааның мастери" деп бедик ат-биле шаңнаары арткан.

В.К-К. Кыргыс коллегалары Ю.В. Кисер, Н.А. Сатаева-биле ажыл үезинде.

Виктор Кызыл-Күшевичиниң ынак ажылындан аңгыда, чуртталгазының улуг өөрүшкүзү – ооң өг-бүлези.

Ынакшылын, эки кижизидилгени берип турган өстүрүп каан хайыралыг кырган ада-иезин сеткил ханыышкын-биле чугаалап олурду. Викторнуң кырган ада-иези найысылалдың интеллигент өг-бүлелериниң бирээзи. Ол езулуг эр кижизидилгени бүгү назынында ИХЯ шугумунга ажылдап чораан хоочун кырган-ачазы Кызыл-Күш Чолдакович Кыргыстан алган. Ажылгыр-кежээ, амыдыралчы Кызыл-Күш кырган-ачазының адын бо хүннерде бадыткап чоруур.

Ол кырган ада-иезинден алган эки кижизидилгезин 4 ажы-төлүнге дамчыдып, оларны өөредип, кижизидип, чоруур. Өөнүң ишти Долаана Допчут-ооловна база ажылгыр-кежээ, эрес кижи болган. Ол Дээди судта чай чок, харыысалгалыг ажылдыг-даа болза, хостуг үезин черле анаа эрттирбес, бир-ле чүве чогааткан, кылган турар. Ооң кол сонуургалы – даараар, аргыыр, чогаадыр. Ол чоокта чаа Туризм бажыңынга "Азия төвүнде Этноковоркинг" деп төп ажыттынганда, усшеверлер аразынга мөөрейге киришкеш, 2 дугаар чер алгаш, дааранып машина-биле шаңнаткан. Виктор Кызыл-Күшевич уругларының авазы-биле канчаар таныжып эгелээнин чугаалаары дыка солун. Чаа-ла таныжып турар үезинде, Долаана дыка шевер, бичии сылдыстарлыг ук аргааш, белекке берген. Ынчан ол езулу[...] төлептиг кыс-тыр деп билипкеш, ка[...] кылып алыр деп бодапкан.

Өг-бүлениң улуг уруу Ол[...] Москвада Плеханов аттыг эконом[...] университединиң информация тала[...] биле айыыл чок чорук факультедин [...]оскаш, Новосибирскиде "Атлас" деп ф[...]мада мергежилиниң аайы-биле ажыл[...] турар. Ортун оглу Владлен бо чы[...] Новосибирск хоорайга кулинария те[...]кумун дооскаш келген. Бичии оглу Чи[...] школа дооскан абитуриент. Хеймер к[...] Сылдыс 5 дугаар школаның өөреникч[...] 6 классче кирер.

Виктор Кызыл-Күшевичи[...] бо хүнде дуржулгалыг хар[...]заачы болганынга бир у[...] рольду ойнаан, деткимче бе[...] өөредип чораан дагдыныкчы[...]ры — республикада ат-алдар[...] почта харылзаазының хооч[...] Николай Кызыл-оолович Са[...] оол, бир дугаар ажылга хүл[...] алган даргазы Наталья Нико[...]евна Тавберидзе. Ол хоочунна[...] өөрүп четтирип турарын чор[...]рал-биле чугаалады.

ТСИ-ниң коллективи байырлыг чыскаалда.

Амгы үеде ажылында у[...] деткимче берип чоруур ду[...]лакчылары, коллегалары Ю[...] Валерьевна Кисер биле Ната[...] Александровна Сатаева. Чаң[...]демниг команда бооп ажылда[...]га ажыл бүдүнгүр, чедимчел[...] эки түңнелдерлиг боор дээр[...] харылзаачы чугаалады: "Сөө[...] үеде Россияның база Тыван[...] Чазааның улуг төлевилелдерин[...] ачызында республика дыка са[...]зырап, хөгжүп турар, ылаң[...] харлызаа шугуму. 10 чыл бурунгаар бе[...]ин мындыг эвес турду. Красноярскид[...] коллегаларывыс сургакчылап кээр[...] көргүзүптер чүве тыппас турдувус. А[...] дээрге орукка чоруурга дургаар ма[...]маган көстүп турар апарган-дыр. Чоок[...] чаа орукка чорааш тевелер көргеш, алта[...] коллегаларым мурнунга аажок чорг[...]арланып чордум. Олар мындыг чара[...] агаар-бойдустуг чер черле көрбээн би[...] дээрге, өөрүп турдум. Олар Тываны[...] дагларын магадап ханмаан. Канча[...]ындыг кадыр хая-даглар өттүр кабел[...] чорудуп турарывысты кайгап: "Тываны[...] дагларынга деңнээрге, Уралдың дагла[...] бичежек тейлер апаар" – деп чугаала[...] турдулар.

Алдынай СОЯН.

Арслан АРАКЧААНЫҢ тырттыр[...]ган чуруктары.

солуннуң сайтызы: //shyn.ru электроннуг почтазы: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

Неделяның тиражы: 12100 экз.
Үндүрүлгениң тиражы: 4000

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ:
Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.
Кол редакторнуң хүлээлгезин күүседип турар В.Э. Чанзан.
Редактор К.К. Монгуш.
Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүң адрези: 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская,100

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Редактор — 2-01-35.
Редакторнуң оралакчызы М.О. Ондар – 2-17-91.
Реклама, чарлал килдизи (С.С. Кужугет) – 2-18-10.
РЕДАКЦИЯНЫҢ КИЛДИСТЕРИ:
Ниитилел-политиктиг болгаш социал айтырыглар (редактору Ш.М. Суван, корр. А.Ч. Чамзырын, корр. А.А. Ондар).
Экономика, үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агыйы (редактору А.Д-Б. Түлүш, корр. Ш.Н. Ховалыг).
Культура, чогаал, медээлер база спорт (редактору А.Н. Соян, корр. А.А. Монгуш).
Очулга (А.К. Ооржак, Р.Д. Демчик, А.А. Лагбы).
Солун чыскаакчылары С.Н. Монгуш, А.К. Ооржак. – 2-17-94
Корректорлар В.О. Куулар, Ч.Н. Мачык. – 2-17-94

Государственное автономное учреждение Республики Тыва "Издательский дом "Тывамедиагрупп".

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республика талазы-биле эргелели «Шын» солунну 2012 чылдың декабрь 3-те бүрүткээн. Хереглелдиң дугаары — ПИ № ТУ17-00068.

Солунну «Тываполиграф» КХН-ге парлаан (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко, 1).
Солунда парлаттынган материалдарның авторлары[...] бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн ба[...] болур. Айыттынган саннары болгаш өске-даа фактылар[...] дыңнадыглары дээш авторлар боттары харыылаар.
Чагыдылга индекизи: хуу кижилерге — П6855, организацияларга — П6860
Солун неделяда үш катап үнер.
Хемчээли 2 парлаар ама.
Номерни парлалгаже дужааганы: график езугаар — 18[...] херек кырында — 19.30. Солун келбейн барганда, 2-18-1[...] телефонче долгаар.